

Csok Jasa!

A Török Köztársaság Budapesti Nagykövetsége, a Magyar–Török Baráti Társaság, az ELTE Egyetemi Könyvtár és az Akadémiai Kiadó szervezésében 2001. május 18-án nyílt meg a Törökországból 1877-ben Magyarországnak visszajuttatott korvinákat és más kódexeket bemutató kiállítás. A visszajuttatás körülményeiről Szögi László, a könyvtár főigazgatója beszélt. Üdvözölte a megjelenteket Hunyadvári László rektorhelyettes. Majd Ender Arat, Törökország budapesti nagykövete a következőket mondta:

„Tisztelt Rektorhelyettes Úr,
Magyar–Török Baráti Társaság Mélyen Tisztelt Tagjai,
Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ma azért gyűltünk össze, hogy közös történelmünk egyik szép emlékét ünnepeljük meg.

Amikor a Balkánon és Közép-Európában a magyar–török kapcsolatokról esik szó, sajnos általában a háromszáz évvel ezelőtti oszmán–török uralom kora jut az emberek eszébe. Akkor is úgy, hogy hogyan pusztítottak, romboltak a törökök. A turistabuszokon az idegenvezetők ezekről beszélnek.

Emellett tudjuk, hogy évszázadok óta mindig vannak, akik irigyelik a magyarok és törökök közti barátságot és testvériséget. A szultán 1877-ben visszaadott Magyarországnak 35 kötet kódexet, köztük 14 Corvinát és az azt hozó török delegáció útjáról Dr. Erődi Béla Csok Jasa címmel könyvet írt. Én is irigyledve olvastam ezt a könyvet.

Ezért örültem, amikor a Magyar–Török Baráti Társaság tagja, kedves barátom Dr. F. Tóth Tibor úr újbóli kiadásra ajánlotta ezt a könyvet. Yılmaz Gülen úr lefordította magyarról törökre és F. Tóth Tibor úr minden nehézség ellenére sikeresen kinyomtattatta.

A kötet megjelenését Orbán Viktor miniszterelnök és Várhegyi Attila politikai államtitkár nagylelkűen támogatta. Szeretnénk ezért nekik köszönetet mondani.

Amikor II. Abdülhamid szultán a Magyarországról elvitt 35 kötet kódexet visszaadta a magyar népek, bizonyoságot tett a törökök magyar nép iránti szeretetéről és tiszteletéről, és példát mutatott a világnak azzal, hogy a történelmi emlékeket visszaszolgáltatta jogos tulajdonosának.

Törökország és Magyarország nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy visszaszerezze az országból elrabolt különböző történelmi emlékeket. Ezért is volt fontos ennek a könyvnek az újbóli kiadása.

A hagyományos magyar–török barátságot még inkább elmélyítő és ezt a barátságot elrontani akarókkal szembe forduló Magyar–Török Baráti Társaságnak, és a könyv megjelenésén fáradozó, az ELTE Egyetemi Könyvtárban történő bemutató megrendezésében segítségét nyújtó illetékeseknek, valamint a megjelenésükkel minket megtisztelő vendégeknél, mindennek előtt Hunyadvári László rektorhelyettes úrnak, a tanári testületnek és a Könyvtár illetékesinek szeretnénk tiszteletteljes köszönetet mondani.”

A kiállítás megtekintése után került sor Erődi Béla *Csok Jasa! A török küldöttség látogatásának emlékkönyve* című kétnyelvű kiadvány bemutatására. Az Akadémiai Kiadó és a Magyar–Török Baráti Társaság közös gondozásában megjelent kötetet Dávid Géza professzor ismertette. A könyv bemutatására a következő számunkban még visszatérünk.

(A 10. oldalon közlünk néhány fotót, amelyek a kiállításon készültek.)

A 7–10. oldal lévő fényképfelvételeket F. Tóth Tibor, Kunkovác László és Péterffy András készítette.

Çok Yasa!

Türkiye Cumhuriyeti Budapeşte Büyükelçiliği, Macar–Türk Dostluk Derneği, ELTE Üniversite Kütüphanesi ve Akademi Yayınevi'nin örgütlediği ve 18 Mayıs 2001 günü açılan sergide, 1877'de Türkiye'nin Macaristan'a iade ettiği Corvina'lar ve başka kodeksler – el yazmaları – teşhir edildi. Yapıtların nasıl iade edildiği hakkında kütüphane genel müdürü László Szögi bilgi verdi. Açılışa katılanları rektör yardımcısı László Hunyadvári selamladıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti Budapeşte Büyükelçisi Ender Arat söz aldı ve şu konuşmayı yaptı:

„Sayın Rektör Yardımcısı,
Türk–Macar Dostluk Derneğinin değerli üyeleri,
Sayın Bayanlar ve Baylar.

Bugün ortak tarihimizin güzel bir hatırasını anmak için toplanmış bulunuyoruz.

Türk–Macar ilişkileri denince maalesef genellikle Osmanlıların Balkanlar ve Orta Avrupa'ya egemen olduğu bundan 300 yıl önceki dönem hatırlanıyor. O dönemde de Türklerin hep yakıp yıktığından söz ediliyor. Bir turist otobüsüne binerseniz rehberinizden bunları duyabilirsiniz.

Bu alışkanlığın arkasında asırlardır Türklerle Macarlar arasındaki dostluğu ve kardeşliği kıskananların olduğunu biliyoruz. Gerçekten Dr. Béla Erődi'nin 1877 yılında 35 cilt kodeks ve bunlardan 14 adet Corvina'nın Padişah tarafından Macaristan'a iade edilmesi vesilesiyle Budapeşte'ye gelen Türk Heyetinin seyahatiyle ilgili 'Çok Yasa!' adlı kitabı okuyunca Türk ve Macar halkları arasındaki dostluğu kıskanmamak elde değil.

Türk–Macar Dostluk Derneği üyesi dostum Dr. Tibor F. Tóth bu kitabın yeniden basılmasını önerince memnuniyet duydum. Sayın Yılmaz Gülen süratle kitabı Macarca'dan Türkçe'ye çevirdi. Dr. Tibor F. Tóth çeşitli güçlüklerle rağmen büyük bir beceriklilikle kitabın basılmasını sağladı. Kitabın yayınlanmasını Başbakan Sayın Viktor Orbán ve müsteşar Attila Várhegyi de destekledi. Kendilerine teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Padişah II. Abdülhamid Macaristan'dan götürülen 35 cilt kodeks ve bunlardan 14 adet Corvina'yı iade etmekle Macar halkına karşı Türklerin sevgi ve saygısını göstermekle kalmamış, tarihi eserlerin sahiplerine iade edilmesi için tüm Dünya'ya örnek olmuştur. Türkiye ve Macaristan, ülkelerinden kaçırılan çeşitli tarihi eserlerini geri alabilmek için mücadele etmektedir. Bu kitabın yeniden basılması bu bakımdan da önem taşımaktadır.

Geleneksel Türk–Macar dostluğunun daha da gelişmesine hizmet eden, bu dostluğu bozmak isteyenlere karşı çıkan Türk–Macar Dostluk Derneğine, bu kitabın yeniden basılmasına katkıda bulunan tüm yetkililere, tanıtım toplantısının ELTE Üniversitesinde düzenlenmesine yardımcı olan ve toplantıya katılarak bizleri onurlandıran başta rektör yardımcısı László Hunyadvári olmak üzere, öğretim görevlileri ve Kütüphane yetkililerine teşekkür eder, hepinize saygılar sunarım..”

Sergi gezildikten sonra, Béla Erődi'nin *Çok Yasa! Türk Heyetinin Ziyareti'nden Hatıra Kitabı* başlıklı yapıtının iki dilde yayımı tanıtıldı. Akademi Yayınevi ve Macar–Türk Dostluk Derneği'nin gözetimi altında yayımlanan kitap hakkında profesör Géza Dávid bilgi verdi. Kitabı gelecek sayımızda ayrıntılı olarak tanıtacağız.

(10. sayfada sergide çekilen fotoğraflardan birkaçını sunuyoruz.)

A budai Mária Magdolna-templom és környéke a törökkorban

A Várhegy északi részét három városfal szakasz erősítette. Ezek közül a külső, ma is látható törökkori városfal a 15. századi fal elé épült.

Tárgyalt területünkön csak az Anjou-bástyától keletre és nyugatra, a Petermann bíró u. 5-7. és a Kapisztrán tér 2-4. mögötti sétányon került elő a 15. századi városfal egy-egy kisebb szakasza.

A 15. századi, ma is látható városfalat 100, 200, illetve 250 méterenként rondellák és olaszbástyák tagolták, a szóban forgó területen részben a törökök által adott név szerint Eksi as Kuleszi, azaz a Savanyúleves tornya, a Veli bej tornya, az Esztergomi rondella, a Sziauvus aga magas bástyája, a Kis rondella vagy Murád pasa kuleszi (bástya) és az egykori Erdélyi bástya ugrott ki. Először egy 1255-ben íródott oklevélben említenek egy budai városkaput.

A középkori városfalon azonban valószínűsíthetően négy kaput nyitottak: a Szent János-, a Zsidó-, a Kelenföldi- és a Szombat-kaput. Utóbbi a város északi falán engedte át a forgalmat. A korábbi kutatás ezt a kaput a mai Bécsi kapuval azonosította, a Zolnay László által 1960-ban a Táncsics Mihály u. 9. számú telken feltárt 13. századi kaputorony azonban azt a megállapítást támasztja alá, hogy a 13-14. században a kapu a közelben feltárt Kammerhof mellett nyílt. A mai Bécsi kapu helyén valószínűleg csak később, a törökkorban vágtak kaput, amire hasonló példa Fehérváron is van 1601-1602-ből.

A budai vár polgárvárosát dél felől északra haladva a királyi vár fala alatt el-

helyezkedő tértől két utca (Zsidó u. és Szent János u.) mentén építették ki a Szent György piacig. Innen a mai Szentháromság utcáig és tégir szintén két utca futott Uri u. =Posztómető (Nyíró-) u. és Tárnok u. (=Patikáriusok sora).

A Kapisztrán tér-Petermann bíró utca (Szombat piac) vonaláig négy utca épült ki: Buda 1541. évi török megszállása után a mai Uri utcát Mindszent utcának, az Országház utcát Olasz utcának, a Fortuna utcát délen Ötvös-, északon Szent Pál utcának, a Táncsics Mihály utcát délen Szent Miklós-, északon Zsidó utcának nevezték.

A török hódítás után nem változott a város utcarendje, jobbra az utcanevek is a régiek vagy azok módosított változatai maradtak.

Mindszent utca mahalleszi volt kezdetben a Mindszent utca neve, melynek déli részét később Csizmedzsiler sziraszinak (=Csizmadia sor) nevezték. Innen északra a Toprak kuleszi — Földbástya (=Esztergomi rondella) felé eső szakasz neve pedig Toprak kuleszi jolu (=Toprak bástya útja) volt. Az utca egy részét egy időben a kádi itt álló lakása vagy hivatala miatt Kádi szokaj (=utcaja) néven említették. Az Olasz utca mahalleszi is megtartotta nevét, később azonban már Hamam jolunak (=Fürdő utcának) nevezték, mely arra utal, hogy e helyütt gőzfürdő állt. A Fortuna utca először a Szent Pál mahalleszi, később a Jenicseri agaszi jolu (Janicsár aga útja) nevet kapta. Jahudiler mahalleszi volt a középkori Zsidó utca neve, az Ötvös utcáé pedig Ötvös utca mahalleszi. A Szombat piac a Mária Magdolna-templom kör-

nyékén, a mai Kapisztrán tér-Petermann bíró utca-Bécsi kapu téren kapott helyet. Eredetileg azonban jóval nagyobb területen helyezkedett el: nyugat felé a Kammerhofig, déli irányban a Kard utca déli házsoráig terjedt. A piactér középpontjában állt a Magdolna-templom, a templom körül helyezkedtek el a magyar mészárosok elárúsító helyei, közelében közutakat, itt állt a plébánia ház, az iskola, itt kapott helyet a temető. A már a 14. század elején kikövezett piactér déli oldala mellett húzódott a Tejszer vagy Tej utca. A törökkorban a tér neve először Szombat-hely mahalleszi, később Toprak kuleszi mejdáni (=Toprak kule tér) volt. 1555-ben a törökök lebontották az itt álló magyar mészárosbódékat.

A környék egyik legfontosabb épülete a 13. század közepén alapított Mária Magdolna-templom volt, melyet négyzetes alaprajzú szentéllyel, hosszú, téglalap alakú hajóval és kórossal építettek. A templom a várbeli magyarság plébániatemploma volt. Még a 14. század elején torony épült nyugati homlokzata elé. Nem állt sokáig ez a templom, hiszen a 14. század végén nyújtott sokszögzáródású szentéllyel egy háromhajós templomot építettek helyére, mely valamivel később sekrestyét kapott. Ezt a templomot bővítették nyugat felé a 15. század második felében és ugyanekkor kapta ma is álló tornyát.

A török uralom első éveiben a templom megmaradt a várbeli magyarok birtokában. 1547-ben Csanli kiliszenek (=Harangos templom) írják a források, melynek ekkor dunai malma volt. Iskolájában a gyermekeket Borbás mestőr tanította. 1596-ban azonban Fetih dzsámi (=Győzelmi dzsámi) néven török templommá alakították át. Ugyanekkor üdőrájáról Szaat (=Óra) dzsáminak is nevezték.

A középkori Mária Magdolna-templom tehát a várbeli magyarság plébániatemploma volt, a plébániahatártól északra magyarok laktak a várhegyet. Ötvösök éltek és dolgoztak az Ötvös utcában még a törökkorban is. A Mindszent utca egy részében laktak és dolgoztak a hódoltság idején a csizmadia. Itt állt a kádi hivatala, a mahkeme kapuszu (bíróági udvar), ugyanebben az utcában, a Fugger-házban működött a defterdár kapuszu, a török pénzügyigazgatóság. Rézművesek, kazánkészítők laktak a mai Szentháromság utca környékén (Kazandzsilar jolu). Janicsárkaszárnya lehetett a mai Bécsi kapu környékén, törökkori jégverem volt az Erdélyi bástya belül, a Bécsi kapu közelében és a Zsidó mahallében.

Ezekről az épületekről és a bennük lakó, dolgozó emberekről maradtak adatok az frott forrásokban az 1686. szeptember 2-i döntő rohamig, amikor a soknemzetiségű keresztény sereg elfoglalta Budát, teret nyitva annak a 18. századi nagy újjáépítésnek, melynek felszíne alól hozzáértő kollégáim bontották ki a középkori és törökkori városrész részleteit.

Siklósi Gyula

Szathmári Gábor rajza

“TÖBB IS VESZETT MOHÁCSNÁL!”

“Mohaç'ta daha fazlası kaybedildi!”

Yıl 1999, Ağustos'un 29'u, yer Budapeşte. Güzel bir yaz sabahı. O gün, yazdığım mektupları atmak için erkenden evden çıktım. Otobüste yanımda oturan yaşlı adam cebinden mendilini çıkarırken 100 forintluk metal parasını düşürdü. Para yuvarlanarak otobüsün kapısının altında bir yere sıkıştı, yaşlı adam parayı almak için epeyce uğraştı ama başaramadı. Bu arada ben de yardım etmeye çalıştım ama nafiye. Arka koltukta oturanlardan biri, üzülen adamı teselli etmeye çalışırken “Több is veszett Mohácsnál!” dediğini duydum. İlk defa orada duyduğum bu deyim, daha doğrusu deyimde geçen “Mohaç” kelimesi dikkatimi çeken en önemli noktaydı. Daha sonra Macaristan'da bulunduğum süre içinde oldukça sık duyarak aşına olduğum bu teselli amaçlı deyimim Mohaç Savaşı (1526) yani Türk tarihinin büyük zaferlerinden biriyle olan bağlantısı ilgimi çekti.

Benim için bu günün başka bir önemi ise tarihin tam 29 Ağustos olmasıydı. Bu bir takdir-i ilahi midir? Yoksa bir tesadüf müdür? Bilemiyorum. Ama bildiğim kesin bir şey var, o da Türk zaferlerinin sanki sözleşmişcesine Ağustos ayında keşişmesidir.

Bizans imparatoru Diyojen'in ordusu ile Alpaslan'ın Selçuklu ordusu 26 Ağustos 1071'de Malazgirt ovasında karşılaştılar. Bizans ordusunun sayıca çok üstün olduğu bu savaş Türklerin büyük zaferi ile sonuçlanır ve Anadolu'nun kapıları Türklere açılır. Son olarak, Mustafa Kemal Atatürk 26 Ağustos 1922'de Yunanlılara karşı başlattığı Büyük Taarruz'u 30 Ağustos'ta büyük bir zaferle sonuçlandırır. Türk tarihinin bilinen 2000 yıllık tarihinde Ağustos ayı daima büyük zaferlere sahne olmuştur.

29 Ağustos Macaristan'da Kanunî Sultan Süleyman ve ordusunun çok ciddi başarılar kazandığı tarihtir. Macarların en önemli güney kalesi Nándorfehérvár (Belgrad) 29 Ağustos 1521'de fethedilmiş, beş yıl sonra aynı gün 1526'da da meşhur Mohaç zaferi kazanılmış ve 1541'in 29 Ağustos'unda da Macar krallığının başkenti Buda (Budín) Türklerin eline geçmiştir.¹

Bu üç olayı yalnız günün tesadüfi uyuşması yan yana sıralamaz. Bu üç kader belirleyici günde ve bu arada geçen yirmi yıl esnasında çöken ve parçalara ayrılan orta çağ Macaristan'ının orta kısmı bir buçuk asır Osmanlı imparatorluğunun Avrupa'daki en uzak sınır eyaleti olur.

Bu tarihi noktalardan yola çıkarak “Több is veszett Mohácsnál!” (“Mohaç'ta daha fazlası kaybedildi!”) deyimimle ilgili yaptığım araştırmalarda başlangıçta düşündüğümünden çok farklı sonuçlara ulaştım.

Düşünülebilir ki bu deyim 16. yüzyılda doğdu. Yani Mohaç yenilgisinin etkisi altında o dönemin Macar halkı günlük hayatta uğradıkları küçük kayıpları için, böyle bütün toplumu batıran bu kayba gönderme yaparak

kendilerini teselli ettiler. Ancak bu şartlanmanın bilimsel açıdan bir dayanağı yoktur. Çünkü ifade ancak 19. yüzyıla kadar geri götürülebilmektedir.

Orta Çağ Macar devletinin çöküşüyle ilgili bilgi veren kaynakların tümünde pek çok konuda çelişkili ifadeler yer alırken Mohaç savaşından ziyade Buda'nın Türklerin eline geçişinin en büyük kayıp olarak görülmesi konusunda fikir birliği ettiklerini görüyoruz. Çünkü ancak 1541'de Buda'nın Türklerin eline geçmesiyle Macaristan'daki Türk hakimiyeti somut şekilde başlamış oldu. Devrin kaynakları da en büyük kayıp olarak Buda'nın düşüşünü göstermektedirler. Yani 19. yüzyılın başına kadar Mohaç'tan ziyade Buda'nın ilgi odağı olduğu görülmektedir.

Gerçekten de deyime ancak 19. yüzyıl belgelerinde rastlanmaktadır. Büyük bir ihtimalle ilk defa 1841'de yazar ve devlet adamı István Széchenyi (1791-1860) tarafından “A Kelet népe” (*Doğu Halkı*) isimli bildirisinde kaydedilmiştir. Bu tartışma yazısında Széchenyi kendilerinden emin bir şekilde Mohaç'ta her şeyin kaybedildiğini ifade edenlere katılmamakta ve o, geçmişe tevekkülle teslim olmak yerine tarihteki hataların tamir edilebileceğini ifade etmektedir.

İfadenin ortaya çıkması reform çağının romantizm etkisi altında yazılan edebiyatıyla, daha doğrusu bu dönemin tarihe bakış açısıyla doğrudan yoğun bir ilişki içindedir. Dániel Berzsenyi (1760-1836) “Magyarokhoz” (*Macarlara*) isimli şiirinde henüz daha Buda'yı hatırlatıyor;²

Büyük kalabalıklar değil, ama ruh,

Özgür halk büyük işleri yapar.

Roma'yı bu yaptı dünyanın hakimi

Bu meşhur etti Maraton'u ve Buda kalesini

Fakat daha sonraki dönemde Mohaç'ın rolü giderek önem kazandı ve 19. yüzyılın romantik şairleri etkileyici savaş sahneleriyle Mohaç'ı şiirlerinin odak noktasına yerleştirdiler. Károly Kisfaludy'nin (1788-1830) reform çağının kaleme alınmış ilk gerçek eseri sayılan “Mohács” (*Mohaç*) isimli şiiri de bunu gösterir. Sarsıcı eserde şair önce *Milli Varlığımızın Büyük Mezarlığı Mohaç* diye sembolize ettiği Mohaç'ı selâmlıyor, sonra Kral II. Lajos'un öldüğü ortamın şartlarını irdeliyor, fakat sonuçta iyimser bir havaya bürünüyor.³

Siz ciddi resimler! Siz karanlığın çizgileri, çekilin!

Yeni güneş aydınlattı bizi, o kadar tehlikeden sonra

Yaşıyor Macar, duruyor daha Buda! Geçmiş yalnız misal olsun

Yurdumuz için yanarak güvenle baksın gözlerimiz ileri..

Trajik tarihi olaylar şairin keyfini kaçırmıyor, hatta mevcut problemlerini çözmek için onlardan güç alıyor. İlginç olan odur ki bu iyimser havanın kaleme alınmasıyla

¹ Klára Hegyi “Egy világbirodalom végvidékén” Gondolat; Budapest; 1976, s. 5-6.

² Gábor Gyapay, Szabolcs Megyer, Zsigmond Ritoók, *Ki mondta? miért mondta?* RTV- Minerva, 1983: Budapest, s. 125, 126

³ Aynı eser, s. 125-126

"Yaşiyor Macar duruyor daha Buda" mısraı bir deyme dönüşüyor.

Aynı dönemde ünlü şair Mihály Vörösmarty (1800-1855) da Mohaç'ı değerlendiriyor. Onun eserinde savaş meydanı "Sarı başak titriyor ve şehvetli çimen..." mısraıyla, sesleniyor kendi çağının Macarlarına;⁴

Ah vatan evladi, yüzün kızarmasın düzlüğüme gelip
Ordunun çiğnediği meydanı ve öksüz Csele 'yi⁵ görmek için.

Kol ve erkek göğsüyle vuruşarak burada savaştı Macar halkı

Kaderin gücü kadar yüksek sayıyla üstün geldi
Osmanlı'nın kuvveti.

József Eötvös (1813-1871) de "Mohaç" adlı şiirinde Vörösmarty'nin fikirlerini devam ettiriyor. Vatan evladının yüreğinin kanı Mohaç sahrasını verimli yaparak kutsallaştırdı ve kahramanlar için ağlamak gerekmez çünkü:⁶

Yurdu için yaşayan sadık göğüs
Mağlubiyetin toprağı zenginleştirdi
Ve ruhu mezarın etrafında kalıp,
Nesilleri harekete geçiriyor.

Bu örneklerle de ortaya çıkıyor ki şairler mevcut problemlerini çözecek gücü verecek kaynağı bulmak için geçmişe yöneldiler. Macar millî tarihinin tartışmasız en büyük vakalarından biri olan 150 yıllık Türk hakimiyetinin sebepleri ve şartlarının incelenmesi gerekiyordu. Böylece, Türk hakimiyetinin başlangıcı, Mohaç savaşı ve Buda'nın düşmesi ön plana çıktı. Fakat ağırlık, kesin bir şekilde Buda'nın düşmesinden Mohaç'a kaydı. Bu durum çağın odaklandığı romantizmle izah edilebilir. Bu iki olayın birbiriyle karşılaştırılması sonucunda; Mohaç savaşında Macar ordusunun çok daha güçlü bir ordu karşısında kahramanca savaşmış mağlup olduğu, buna karşılık Türklerin hile ile karşı koyma olmaksızın Buda'yı ele geçirdikleri ön plana çıkartıldı.

Aslında bu iki olay birbiriyle kıyaslanamaz ve aynı zamanda da birbirinden ayrı düşünülemez. Çünkü her ikisi de, bir kaçınılmaz olay dizisinin bölümleriydiler. Orta çağ Macar devletinin zayıflaması ve çöküşünün nedenleri çok daha eskilere dayanıyordu. Dış politika ve askerî meselelerin üzerindeki iç politika, toplumsal ve dinî düşmanlıklar, ülkenin maddî imkanlarının zayıflaması gibi sebeplerin etkisi açıkça görülüyordu. 16. yüzyılın Macaristan'ı büyük Türk gücünün karşısında adeta tek başına kaldı ve savaş Macarlar adına tam bir yıkıma dönüştü. Habsburg (Avusturya) hakimiyeti ise bu dönemde Türklere karşı savaşmak yerine askerî ağırlığının büyük bir bölümünü batıya ve Akdenize kaydırmıştı.

Bu gün artık açıkça biliyoruz ki 16. yüzyılın Türk askerî idaresi Macarlarınkinden çok daha üstündü. Eğer bu savaşı Macarlar kazanmış olsaydı bile Türklerin nihai zaferi ve Buda'nın düşmesi yine de kaçınılmazdı.

Ancak bilindiği gibi daha geç dönemlerde yaşayan insanlar tarihten, genellikle kendi amaçlarına hizmet eden

olayları seçip ön plana çıkarttılar. Bunun sonucu olarak, reform çağının büyük coşkusu içindeki Macar fikir adamları da Mohaç yenilgisinden gelecek adına güç almaya çalıştılar. Macarların en büyük şairlerinden biri János Arany (1817-1882) "Elesett a Rigó lovam patkója" (Çalikuşu atımın nalı düştü); adlı şiirinde deyme son şeklini veriyor. Şiirin nakaratında *Ey no! Zira Mohaç'ta daha fazlası kaybedildi!* içerik olarak bu dönemde günümüzdeki anlamını kazanıyor. Şiirin trajik kahramanı kendi sefaletini bütün toplumu batıran darbe ile birbirine benzeterek kendini o zamandan beri kullanılan "Mohaç'ta daha fazlası kaybedildi!" deymiyle teselli ediyor.

Her ne kadar deyim bu günkü şekli Mohaç savaşından zaman bakımından çok daha geç ortaya çıkmışsa da deyim değişik bir şeklinin 16. yüzyıla kadar geri götürülebildiğini de bazı kaynaklarda görüyoruz. Fakat bu Mohaç'ın (1526) kaybına değil, Buda'nın 1541'de düşmesine ve Türk hakimiyetinin Macaristan'da gerçek anlamda başlamasına işaret etmektedir. 18. yüzyıl sonunda ve 19. yüzyıl başlarında yayınlanan deyim derlemelerinde deyim önceki şekli "Több elveszett Buda alatt" (Buda'da daha fazlası kaybedildi.) şeklinde karşımıza çıkıyor.⁷ Bunun kesin kaynağını bilmiyoruz. Ama bu sözün Gáspár Heltai'nin (?-1574) 1575'te yayınlanan kronikasında yazdığı bir şiir mısraından zaman içinde bir deyme dönüşmüş olabileceği de tahmin edilmektedir.⁸

"De így jár ez: egyiknek bün másiknak nem bün. Elkölt Buda is tölünk" (Ama böyle yürüyor bu: birine suç diğerine değil, Buda da gitti elimizden). Bu ifadedeki Buda da gitti elimizden, sözü; Buda'da daha fazlasını kaybettik, sözü ile aşağı yukarı aynı anlama gelmektedir.

Buradadan da anlaşılıyor ki 16. yüzyıldan beri söylenegelen deyimdeki Buda kelimesi, genel bakış açısında yaşanan değişiklikler sonucu yerini 19. yüzyılın başından itibaren Mohaç'a bırakmıştır. Bu durum, Mohaç anısının çağrıştırılmasının Macar romantik çağ edebiyatının cazip konusu olmasından kaynaklanmaktadır. Reform çağı edebiyatı, Macar fikir hayatında bugüne kadar yaşayan çok derin izler bırakmış ve bunun sonucu olarak da Mohaç son derece canlı bir sembol haline gelmiştir. Öyle ki bugün bile bir büyük millî kayıptan söz ederken, Macar tarihi açısından çok daha trajik ve belirgin bir öneme sahip olan Buda'nın düşmesi yerine, daima Mohaç akla gelen ilk olay olmuştur.

Macarlar, acı mizahtan doğan bu deymi uğranılan bir zarar veya kayıp durumunda kendilerini veya karşılarındaki kişiyi teselli etmek amacıyla Türkçe'deki "Üzülme, betterin beteri var" deymiyle aynı anlamda kullanmaktadırlar.

Bu gün artık kardeş ve dost ülke Macaristan'da, bu deyim de sadece o günlerden, baki kalan, bu kubbede bir hoş seda olarak duyulmaktadır.

Hatice Yiğitbaşı

ELTE Üniversitesi Türkoloji Bölümü Türkçe Okutmanı

⁴ Aynı eser, s. 126, 127

⁵ Csele (Çele): Mohaç ovasına yakın bir yerdeki çayın adıdır. Mohaç savaşından sonra büyük bir yağmur yağar ve çay taşar. Savaş meydanından kaçmak isteyen Macar kralı II. Lajos bu sudan geçerken boğulur.

⁶ Gábor Gyapay, Szabolcs Megyer, Zsigmond Ritoók, *Ki monda? miért monda?* RTV- Minerva, Budapest, 1983, s. 127-129

⁷ Gábor O. Nagy: "Mi Fán Terem" Budapest, 1993, s. 355, 356.

⁸ Aynı eser, s. 356, 357.

Rövid ismertetés a Törökország Hangja Rádióról

A Törökország Hangja Rádió meghívására szeptemberben két hetet tölthettem Törökországban. Az utazás Izstambul főbb nevezetességeinek megtekintésével kezdődött, majd autóbusszal İzmirbe mentünk. Megnéztük Efesoszt, Selçukban a Szűz Mária emlékhelyet, jártunk Sirince faluban. Utazásunk következő állomásai Pamukkale, Hierapolis, majd Antalya és környéke: Aspendos, Phalesis, Kemer voltak. Jártunk Konyában is, majd Ürgüp és Göreme útbacjtése után túránk Ankarában fejeződött be. Itt meglátogattuk a Török Rádió ankarai központját is.

A néznivalókról hosszan lehetne írni. De mivel úgy gondolom, a Török Füzetek olvasói számára a fent említett helynevek ismerősen csengenek — hiszen egyébként is világhírű nevezetességekről van szó —, inkább a Törökország Hangja Rádióról mesélnék.

A TRT (Török Rádió és TV) keretein belül működő ankarai állami cég, a Törökország Hangja Rádió (Türkiye'nin Sesi Radyosu) 13 éve minden évben versenyt hirdet az idegennyelvű adásait hallgató külföldi rádióhallgatók számára. Rövid írásos fogalmazást kell beküldeniük a résztvevőknek a rádió által megadott témakörben, amely minden évben változik. 1999-ben a téma Atatürk, a nagy török államférfi híres mondása, a „Béke a hazában, béke a világban” volt. A magyar adás munkatársai az én munkámat választották ki, így nyertem meg a részvételt a rendkívül szép utazásra, melyet eredetileg 1999-ben rendeztek volna meg, de az augusztusi nagy földrengés miatt végül tavaly vált valóra.

A Törökország Hangja Rádió első idegennyelvű adása 1937-ben hangzott el: Ismet İnönü akkori miniszterelnöknek a Hatay-kérdésben elmondott beszédét közvetítették arab nyelven. Ezzel egyidőben egy ideig arab nyelven is adtak híreket, de a területi vita megoldódása után ezt beszüntették.

1940—1943 között jelentős átszervezések következtében kapott nagy lendületet az idegennyelvű adások szervezése, ekkor kezdődtek az élő adások is. Először angol, német, urdu, perzsa, arab, bolgár és szerb-horvát nyelveken sugároztak 15 perces adásokat.

Az 50-es években ezen adások szerepe ugrásszerűen megnőtt, összefüggésben a politikai fejleményekkel.

Az 1940-es évek végén a külföldön élő török rádióhallgatók számára török nyelvű adót kezdtek működtetni. Ekkor a technikai fejlesztések révén már Amerikában, Nyugat-Európában, Távol-Keleten és Ausztráliában is foghatók voltak a török rádió adásai.

1963-ban az addig Rövidhullámú Ankarai Rádió néven működő intézményt a Törökország Hangja Rádió névre keresztelték át.

A magyar nyelvű adások már 1950-ben megindultak, de műszaki okok miatt később megszűntek. 1981-től hallhatjuk újra anyanyelvünkön a rádió műsorait. Egyébként ekkor indult az albán, orosz és kínai nyelvű adás is. Ezekben az években már 16 nyelven, napi 20 óra 30 percben sugároztak műsorokat. Külön megemlítenő a balkáni országokba irányuló török nyelvű adás, melynek célja, hogy az ott élő török nemzetiségű hallgatók megőrizhessék anyanyelvüket.

1990-ben Antalyában hozták létre az Idegenforgalmi Rádiót (Turizm Radyosu), amely angolul, németül, franciául, oroszul és görögül hallható napi hat alkalommal: híreket és kulturális programokat ad a Törökországba látogató turisták számára.

Az idegennyelvű adások száma jelenleg is nő, a 90-es évek közepétől bosnyák, makedón, 1998 óta grúz, tatár, majd kazah, kirgiz, üzbég és türkmén nyelvű adásokkal egészült ki a műsorszolgáltatás. Jelenleg a törökön kívül összesen 25 nyelven hallhatók a műsorok, amelyek 1998 óta műholdon is foghatók.

A Törökország Hangja Rádió és az Idegenforgalmi Rádió (melyek közös vezetés alatt állnak) 2000-ben összesen 252 állandó és 125 szerződéses alkalmazottat foglalkoztat (a műszaki és egyéb személyzetet nem számítva). Minden egyes idegennyelvű adásban legalább 3–4 fő dolgozik.

A magyar nyelvű adás személyzete jelenleg 3 főből áll. Közülük név szerint is szeretném megemlíteni Müslihittin Karakurt urat és Aynur Demirtaş kisasszonyt. Müslihittin úr egyetemistaként évekig tanult Magyarországon, itt szerezte kiváló magyar tudását. Azt megelőzően, hogy 1986-ban a rádióban elvállalta

a magyar adás vezetését, dolgozott a török Művelődési Minisztériumnál és tanított az Ankarai Egyetem hungarológiai tanszékén.

Aynur kisasszony szintén az Ankarai Egyetem magyar szakán végzett és 1993-tól dolgozik a rádiónál. Törökországi látogatásom során mindkettőjükkel találkoztam a rádió stúdiójában, és személyükben felelősségteljes és nehéz munkát végző, a magyar kultúrát értékelő, rendkívül kultúrált egyéniségű embereket ismerhettem meg.

A magyar adás, mint a többi idegennyelvű adás is, a következőképpen épül fel: először napi híreket, majd a török sajtóból ismerteknek részleteket. Ezután következnek a programok naponta változó témákkal. 1999-2000-ben például többek között a következők hangzottak el: „Színek Anatóliából”, „Emlékek Atatürk-ről”, „A török nő”, „Az anatóliai civilizációk”, „Kappadókia, a szép lovak országa”, „Törökország a 21. században”. A felolvasások szüneteiben a török zenei élet legjobb képviselőinek válogatott művei hangzanak el. Hirdetések nem szerepelnek az adásban.

A Török Rádió más munkatársai által törökül megírt programok lefordítása és felolvasása csak az egyik feladata az idegennyelvű adások munkatársainak. Ezekon kívül önálló műsorokat is készítenek.

A magyar adásban a közelmúltban riport készült Kunkovác László fotóművésszel, az „Ötörök köemberek” című fotókiállítás kapcsán, mely nemcsak Magyarországon, hanem Törökországban is nagy tetszést aratott. Orbán Viktor miniszterelnök az elmúlt évben törökországi látogatása alkalmából interjút adott a Törökország Hangja Rádió magyar adásában. De beszélgetés volt hallható többek között Göncz Árpád köztársasági elnökkel, Harach Péter szociális és családpolitikai miniszterrel és Farkas Róberttel is, aki zenét tanít az Anatóliai Egyetemen. 1998-ban pedig Aynur kisasszony adott ismertetést hazájáról a Magyar Rádióban, a Török Köztársaság megalakulásának 75. évfordulója alkalmából.

A Törökország Hangja Rádió magyar adása a hét minden napján jelentkezik, a 16 méteres rövidhullámon, a 15.405 kHz-en. Jelenleg magyar idő szerint 11³⁰-tól 12³⁰-ig hallhatók az adások.

A magyar adás munkatársai remélik, hogy egyre több magyar hallgató lesz kíváncsi műsoraikra, és küldi majd el pályamunkáját a jövő évi versenyre, amelynek díja ismét egy törökországi utazás lesz.

Végül a Törökország Hangja Rádió postacíme:

TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu

PK 333

Yenişehir Ankara 06443

Macarca Masası (Magyar Szekció)

Fax: 00/90/312/490-98-45 vagy 490-98-46

(itt lehet érdeklődni a sugárzási időpont iránt).

Bízom benne, hogy ezzel a rövid ismertetővel a magyar adás iránt sikerült felkeltetnem a Török Füzetek azon olvasóinak érdeklődését, akik még nem hallottak róla.

✉ Székely Anikó

A Hagia Szophia közelében, reprezentatív, történelmi környezetben kedvezményes árral szeretettel várja a Magyar-Török Baráti Társaság tagjait az AND HOTEL. A hotel éttermében kifogástalan kiszolgálás és csodálatos körpanoráma kilátás nyílik a városra.

Cím:

Yerebatan Cad. Cami Çıkmaşı No. 40.

Sultanahmet — İstanbul

Telefon: (90-212) 5120207

Tax: (90-212) 5123025

Szobafoglalás: (90-212) 5207676

Tárlatulajdonos: Remzi Erbaş

Török kori „Intelmek” a simontornyai szandzsákban

A magyar történetírásban elterjedt vélekedés szerint a török megszállókat nem érdekelte az alattvalók életvitele, hanem csak az adó-behajtással törődtek. Levéltári kutatásaim szerint a töröknek is érdeke fűződött az alávetett lakosság erkölcsös, törvényiszettel magatartásához, s evégett támogatta a polgári népesség civil és egyházi előjáróinak erőfeszítéseit. Érdekes bizonyossága ennek a megfigyelésemnek az a 14 pontból álló rendelet, amelyet Ahmed simontornyai alajbég íratott meg magyar deákjával. Az archaikus nyelvezetén nem változtatva, Johann Matthias Korabinsky: Geographisch-Historisches Lexikon című művének 705-708. oldalán lévő szöveg alapján, némi rövidítéssel adom közre Ahmed 1669-ben kelt rendeletét (mely megtalálható Kiss István: Simontornya krónikája című könyvének 87-89. lapján is).

☞ Szilágyi Mihály

„I. Az Eskütt Ember Istenfélő legyen ... Prédikáziót és könyörgést el-ne mulasson, hogy így ... jó Példaadással Lelkeket Istennek megnyerhesse. Ha pedig a' kívül cselekeszik, az Eskütségre sem méltó, sem illendő.

II. Azon igyekezzék, hogy a' hazugságot el-távoztassa, józan és tiszta életű, igaz mondó és tökéletes áthatatos Beszédű legyen.

III. Innep-törést, Lopást, Tolvajlást, Árulást, Vérontást, Sztitkozodást, Lélek-mondást, Ördög teremtetése, Ördög adta, Ördög lelkű és Hitű Undok szitkozodást, Személy válogatást, Paráznaságot, Látroknak Pártfogását, Barátságos Atyafiúságot, Hízeldéket, Ajándékra-való nézést ... el-ne kövesse. Az ki pedig e' meg-nevezett Bűnök közül valamelyiket tselekeszi ... az Pelléngérben tétetessék, és ott egy kevésé tartassék ... és ... azután üssenek hatot az Farán ... Ha pedig az gonoszságban még-átolkod[i]k ... az Ekklesiából ki-űzetessék.

IV. Minden Szombaton (ha lehet) az Esküttek ösze gyűljenek a' Fő-Bíró akaratyából és akkor ... Igazságot szolgáltassanak. ... Vasárnap pedig semminémű külső dolgokról való Gyűlés ne légyen. ...

V. A' Panaszt mindenektől igazán meg-hallgassák, a' kinek mi Bűntetése következik a' Fejére, azt ... szolgáltassák-ki, vagy külső büntetést érdemel, vagy Belső Templombéleit.

VI. Az Esküttek maguk között egymásnak ... Tisztességet tegyenek ... Tanítójuknak pedig mint Lelki-Pásztorok fejet hajtsanak, annak jó Gondviselőj, Bötsülőj legyenek, és minden jóban néki engedjenek.

VII. Ha valaki a Prédikáziót elműlatta és Vasárnap tsak otthon hever, más Vasárnap Prédikázió előtt az Pelléngérben tétessék és mind

a Prédikázió végeiglen benne tartassék, annakutána üssenek négyet a' Farán. ... Hasonlóképpen valaki dolgai végben vitelére ki-mégyen ha nem kéntelen véle, avagyon Szombaton mégyen-el, és Vasárnap korszoláz, azzal-is úgy tselekedjenek, mint a' Prédikázió el-műlatójával. ...

VIII. Ha pedig valaki másra gonoszságot költ és kiált, mellyet meg-nem bizonyíthat, a' minémű büntetést érdemlett volna a' meg-gyalázott személy, azt a' meg-gyalázó személy szenvedje.

IX. Aki az Eskütt Bírakot meg-hamissítja, és végezéseket semminek tartja ... az ollyatén Vasárnapon jó reggel a Pelléngérben tétessék és Uzsona korig mind ott tartassék, azután pedig ütögessék-meg jól és botsássák békével. Amely Eskütt Ember pedig a' büntetést nem javallja ... hátra mászván a' dologban ... a Bűnöst botsássák-el, és az Bűnös mellett szállót, annak Pártfogóját ... büntessék-meg, hogy így az Lator mellé senki ne merészellen szállani és támadni.

X. A' Gyűlésbéli valami olly titkos dolgoknak El-igazításának idején ... senki ne-mennyen hívatlan, még az Prédikátor-is, hanem ha hívatatik, úgy illik jelen lenni.

XI. Aszszonyok a' Gyűlésben magokat ne avassák, pattagni oda ne mennyenek, a' kik pedig ez ellen tselekesznek, a' Pelléngérben légyen helyek.

XII. Ha az Aszszonyok egy mást meg-kurvázzák, szidalmazták, rútíttyák, egy mást gyalázzák, Férjfinak Tisztességet nem téssnek, előttök fel-nem kelnek, avagy nekik tisztetletlenül szólnak, efféle tselekedetekért a' Pelléngérben meg-veretessenek.

XIII. Ha valaki meg-átkodik a' gonoszságban, a' Templomban nem jár ... a' ki a' Sz. Sakramentommal nem él ... az ollyan Emberre szorgalmatosan reá vigyázzanak sőt ha meg-hal-is, az ollyatén Halálának emlékeztetere ne harangozzanak, a' község közül senki feléje ne mennyen, se Sírát, se koporsó-tsinálót, se Sírásót, hanem temesse-el a' maga Háza-Népe a' mint tudja, de nem a' közönséges Temető-helyben, hanem egyéb magányos hellen 's még pedig távul a' közönséges Temető-helytől az maga gyalázattárára.

XIV. Ha a' Tanító mind ezekre ... nem vigyáz ... az Eskütteket [és] az községet a' jóra nem kényszeríti, hanem minden Latorságban élnek a' Polgárok, a' Prédikátort vastag büntetéssel meg-büntettjük, az Eskütteket meg-pálczázzuk. ... A' Prédikátor e' Parantsolatinkat és ki adott Törvényeinket a' Templomban a' község előtt gyakorta el-olvassa, hogy ezután valami gonoszság ne essék, és senki azt ne mondhasssa, hogy nem volt Hírével, és előbb meg-nem mondották néki. ...

Írtuk Simony-Tornyan 1669. Achmed Olay Bég."

Kitaplík...

Temeşvarlı Osman Ağa'nın Anıları
(Esat N. Erendor/Aksoy Yayıncılık) 184 s.

Temeşvarlı Osman Ağa, 1671'de o zaman Osmanlı topraklari içinde yer alan Temeşvar'da doğmuş bir Türktür. Henüz eniyetme bir delikanlyken "Ağa" ünvanıyla Lipova Kalesi'ne gönderilmiş ve işte inanılmaz yaşam öyküsü böyle başlamıştır. Veziriazam Kara Mustafa Paşa'nın Viyana Kuşatması'nda dağılmasıyla birlikte de, Temeşvarlı Osman Ağa düşmana esir düşmüştür. Temeşvarlı Osman Ağa bu kitabında, esirlikten kurtulmak için verdiği mücadeleyi anlatır. Ayrıca bu gün "insanlık dışı" diye nitelendirilebilecek başından geçen olaylar, Temeşvarlı Osman Ağa tarafından içinden geçirilen bir kader olarak yorumlanır. Temeşvarlı Osman Ağa, "kurtarmalık parası"nın gaspedilişini, savaş gemisine forsa olarak satılışını, akıl almaz davranışlara uğrayıp bunların hemen her türüne tanık oluşunu, hastalanıp ölümden son anda kurtuluşunu ve başından geçen türlü acıları dile getirir günlüğünde.

Török könyvesboltok polcairól...

Temesvári Oszmán aga emlékei (Esat N. Erendor. Aksoy Kiadó, 184 o.)
Temesvári Oszmán aga török volt, aki az akkoriban az Oszmán Birodalomhoz tartozó Temesváron született. Hihetetlen kalandjai akkor kezdődtek, amikor egészen fiatalon „aga” rangban Lippa várába küldték. Kara Musztafa pasa nagyvezír sikertelen bécsi ostroma után Temesvári Oszmán aga az ellenség fogságába esik. Ebben a könyvben a szabadságért folytatott küzdelmeit mondja el. Mindazt, amit átélt, ma embertelenségnek mondanánk — ő mint a sors rendelését fogadja. Naplójában sok-sok keserű élményét örökíti meg; elbeszéli, hogy elorozzák váltságdíját; eladják egy hadihajóra gályarabnak, sokszor részesül emberietlen elbánásban, és sok kegyetlenséget lát, végül megbetegszik, s csak hajsza híján menekül meg a haláltól...

(t.e.)

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja
Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Puskás László, Szmilko Györgyi és F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő/Sorumlu redaktör: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Takács István

Levélcím/adres: Magyar—Török Baráti Társaság

H—1062 Budapest, Bajza u. 54. Fax: (36-1) 411-61-92

E-mail: defter@office.mta.hu

HU ISSN 1217-6141

24922 Akaprint Kft.